

საქართველოს თამბაქოს კონტროლის პოლიტიკა არომატიზირებული თამბაქოს ახალი ნაწარმების კუთხით - შედარება ევროპულ მიდგომებთან

Georgia's Tobacco Control Policy Regarding Novel Flavored Tobacco Products – A Comparison to Benchmarks from the European Context

თამარ აბულაძე^{1,2a}, ლელა სტურუა^{2,3b}, გიორგი ბახტურიძე^{1,4c}, კარლა ჯ.ბერგი^{5,6,7d}

Tamar Abuladze^{1a} Lela Sturua^{1c} George Bakhturidze^{1,4c} Carla J. Berg^{5,6,7d}

¹ჯანმრთელობის მეცნიერებების სკოლა, საქართველოს უნივერსიტეტი;

² დაავადებათა კონტროლისა და საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის ეროვნული ცენტრი;

³პეტრე შოთაძის სახელობის თბილისის სამედიცინო აკადემია

⁴საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის სკოლა, ჯორჯიის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ატლანტა, აშშ

⁵მილკენის ინსტიტუტის საზოგადოებრივი ჯანდაცვის სკოლა;

⁶ჯორჯ ვაშინგტონის კიბოს ცენტრი;

⁷ჯორჯ ვაშინგტონის უნივერსიტეტი, ვაშინგტონი, აშშ.

¹ School of Health Sciences, University of Georgia;

² National Center for Disease Control and Public Health;

³Petre Shotadze Tbilisi Medical Academy

⁴ School of Public Health, Georgia State University. Atlanta, USA.

⁵ Milken Institute School of Public Health;

⁶ GW Cancer Center;

⁷ The George Washington University, Washington, DC, USA.

აბსტრაქტი

შესავალი: თამბაქოს ახალი პროდუქტების, როგორცაა გასახურებელი თამბაქო (HTP) და ელექტრონული სიგარეტი (მოხსენიებული, როგორც ნიკოტინის ელექტრონული მიწოდების სისტემები (ENDS) და უნიკოტინო ელექტრონული მიწოდების სისტემები (ENNDS)) პოპულარობა ახალგაზრდებს შორის სულ უფრო იზრდება მსოფლიოში.

^a tamari.abuladze@ug.edu.ge

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-4951-137X>

^b lela.sturua@ncdc.ge

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8242-1145>

^c geo.bakhturidze@ug.edu.ge

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5578-5189>

^d carlaberg@email.gwu.edu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8931-1961>

აღნიშნულის გამომწვევი მნიშვნელოვანი ფაქტორი თამბაქოს მარკეტინგია, მათ შორის არომატიზატორების გამოყენების გზით, რაც გავლენას ახდენს ადამიანთა, და განსაკუთრებით, ახალგაზრდების აღქმაზე. ბოლო პერიოდში თამბაქოს კონტროლის გაძლიერებისთვის საქართველოში გაწეული ძალისხმევის შედეგად, განსაკუთრებით 2017 წლის წლის შემდეგ, როდესაც საქართველოს პარლამენტმა მიიღო „ახალი თაობის“ თამბაქოს კონტროლის კანონმდებლობა, ცალკეული თამბაქოს ნაწარმის (მაგალითად სიგარეტის) მოხმარების მაჩვენებელი შემცირდა. თუმცა, 2019 წლის კვლევებიდან ჩანს, რომ მზარდია თამბაქოს ახალი ნაწარმების გამოყენების ტენდენცია ახალგაზრდებში. საქართველოს ბაზარზე თამბაქოს ახალი ნაწარმების წილმა ზრდა მეტწილად 2019 წლიდან დაიწყო, რის გამოც, ამ პერიოდის შემდეგ თამბაქოს მოხმარების მაჩვენებელი საქართველოს ახალგაზრდებში სავარაუდოდ კვლავ გაიზარდა. წინამდებარე სტატიით წარმოდგენილი კვლევის მიზანია გამოიკვლიოს/გაანალიზოს საქართველოს პასუხი ახალგაზრდებში მოწევის მზარდი მაჩვენებლის მიმართ და გამოავლინოს თამბაქოს ახალი პროდუქტების კონტროლის პოლიტიკის ხარვეზები და გამოწვევები საქართველოში, ევროპულ მიდგომებზე დაყრდნობით. **მეთოდოლოგია:** კვლევის ფარგლებში გამოყენებულია დოკუმენტური და აღწერითი სამართლებრივი კვლევის, შედარებითი ანალიზის, და ასევე, პოლიტიკის კვლევის მეთოდები. პოლიტიკის დოკუმენტები მოიძებნა ინტერნეტის საძიებო სისტემებში, ოფიციალურ საკანონმდებლო და სამთავრობო ვებგვერდებზე. მოიძიებული დოკუმენტები მოიცავს კანონებს, კანონქვემდებარე აქტებს, სამთავრობო დოკუმენტებს, მათ შორის, სახელმწიფო სტრატეგიებს და სამუშაო გეგმებს, სტატისტიკურ ინფორმაციებს, ოფიციალურ განცხადებებს და შეხვედრის ოქმებს. თამბაქოს კონტროლის არსებული გამოწვევების და საერთაშორისო მიდგომებთან მისი შესაბამისობის გამოსავლენად, შედარებითი ანალიზის საფუძველზე საქართველოს პოლიტიკის მახასიათებლები შედარებული იქნა ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციითა და ევროკავშირის კანონმდებლობით დადგენილ თამბაქოს ახალი პროდუქტების კონტროლის ძირითად ზომებთან (მაგ.: თამბაქოს ნაწარმის შემადგენლობის კონტროლი, რეკლამის, სპონსორობის და პოპულარიზაციის აკრძალვა, თამბაქოს ინდუსტრიის ჩაურევლობა თამბაქოს კონტროლის პოლიტიკაში, და სხვა). **კვლევის შედეგები:** ახალგაზრდებში თამბაქოს მოხმარების პრევენციისკენ მიმართული ეფექტური პოლიტიკის იმ მახასიათებლების ანალიზის გათვალისწინებით, რომლებიც ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის და ევროკავშირის მიერაა დადგენილი, საქართველოს თამბაქოს კონტროლის კანონმდებლობა შეიცავს ბევრ ხარვეზს და ახალგაზრდების მიერ ამ პროდუქტების გამოყენების პრევენციის პოლიტიკა სუსტია. ქართული კანონმდებლობა არომატიზატორების გამოყენების გზით თამბაქოს ნაწარმის მარკეტინგის აკრძალვას არ ითვალისწინებს. მოქმედი რეგულირება თამბაქოს არც ერთ პროდუქტში არ ზღუდავს არომატიზატორების/დანამატების გამოყენებას. დადგენილია მხოლოდ სიგარეტებიდან გამოფრქვეული ნივთიერებების ზღვრული ოდენობები და ნიკოტინის მაქსიმალური ოდენობა ნიკოტინის შემცველი ელექტრონული სიგარეტის სითხეებისთვის, თუმცა ამ მოთხოვნებთან შესაბამისობა არასოდეს შემოწმებულა. არ არსებობს ადგილობრივი ლაბორატორია, რომელიც შეამოწმებს თამბაქოს რომელიმე ნაწარმის შემადგენლობას. არც უცხო ქვეყნის ლაბორატორიაში გაგზავნილა ოდესმე თამბაქოს რომელიმე ნაწარმის ნიმუშები. თამბაქოს

კონტროლის პოლიტიკის დიდი გამოწვევაა უნიკოტნო ელექტრონული სიგარეტები, რომელიც არ განიხილება თამბაქოს ნაწარმად და მათზე არ ვრცელდება თამბაქოს კონტროლის კანონმდებლობის მოთხოვნები. ქვეყანაში თამბაქოს კონტროლის პოლიტიკის საკითხებში თამბაქოს ინდუსტრიის ჩარევის საგანგაშოდ მაღალი ინდექსის გათვალისწინებით, სავარაუდოა, რომ თამბაქოს ახალ პროდუქტზე კონტროლის პოლიტიკის დანერგვას დიდი წინააღმდეგობა შეხვდება, მით უფრო იმის გათვალისწინებით, რომ ბოლო წლებში ჩატარებულა კვლევა ახალგაზრდების მიერ თამბაქო ახალი ნაწარმის მოხმარების მაჩვენებლის გამოსავლენად. **დასკვნა:** ეს კვლევა წარმოადგენს პირველ შეფასებას საქართველოში იმის შესახებ, თუ როგორ რეაგირებს ქვეყანა თამბაქოს ახალი პროდუქტების (ელექტრონული სიგარეტი, გასახურებელი თამბაქო) მზარდ პოპულარობაზე. საკითხის ანალიზმა აჩვენა, რომ საქართველოს თამბაქოს კონტროლის პოლიტიკა ძირითადად მორგებულია თამბაქოს ტრადიციულ პროდუქტებზე, ხოლო ახალი პროდუქტები, ცალკეული რეგულაციების ფარგლებს მიღმაა. თამბაქოს ინდუსტრიამ კარგად ისარგებლა პოლიტიკის ხარვეზებით და საქართველო ბოლო წლებში თამბაქოს ახალი ნაწარმის ინდუსტრიისთვის გახდა ხელსაყრელი ბაზარი. კვლევის ფარგლებში გამოვლენილი დასკვნები კარგი ინსტრუმენტია გადაწყვეტილების მიმღებებისთვის - შექმნან არომატიზირებული თამბაქოს ახალი ნაწარმის ეფექტური რეგულირება და აღსრულების მექანიზმი საქართველოში, რადგან არსებული რეგულირების ხარვეზები სავარაუდოდ გამოიწვევს თამბაქოს მოხმარების მაჩვენებლის ზრდას, განსაკუთრებით ახალგაზრდებში

საკვანძო სიტყვები: *თამბაქოს ახალი ნაწარმი, არომატიზატორები, თამბაქოს კონტროლის პოლიტიკა*

ციტირება: თამარ აბულაძე, ლელა სტურუა, გიორგი ბახტურიძე, კარლა ჯ.ბერგი, არომატიზირებული თამბაქოს ახალი ნაწარმების კონტროლის პოლიტიკის გამოწვევები საქართველოში ევროპული კონტექსტის გათვალისწინებით - დოკუმენტური კვლევა და შედარებითი ანალიზი. *ჯანდაცვის პოლიტიკა, ეკონომიკა და სოციოლოგია*, 2023; 7 (2).

Abstract

Introduction: The use of novel tobacco products, such as heated tobacco products (HTPs) and electronic cigarettes (referred to as an electronic nicotine delivery systems (ENDS), and electronic non-nicotine delivery systems (ENNDS)), is increasing among the youth globally. Among the key factors contributing to increased use is tobacco marketing, including advertising emphasizing flavored products, which influences perceptions, especially among youth. In Georgia, recent efforts have strengthened tobacco control, with the "new generation" tobacco control legislation adopted in 2017. Consequently, the trend of individual tobacco product (for example cigarettes) consumption has decreased. However, 2019 researches shows that the trend of using novel tobacco products among young people is increasing. The share of novel tobacco products in the market of Georgia started to grow largely in 2019. Perhaps relatedly, youth continue to show high rates of tobacco consumption in Georgia. The primary aim of this study is to investigate/analyze Georgia's responses to addressing tobacco use in youth and identify gaps and challenges of Georgian policy regarding the regulation of novel tobacco products through comparisons with European policy

approaches. **Methods:** This study identified policy documents specifying legislation (e.g., laws and bylaws, government documents, including state strategies and working plans, official announcements, and minutes from official meetings), through Internet search engines, official legislative web pages, and Ministry websites. Comparative analysis was used to identify challenges in the tobacco control policy of Georgia and assess its alignment with international standards. We compared the features of the Georgian policy with key measures for regulating novel tobacco products outlined in the World Health Organization (WHO) Framework Convention on Tobacco Control (FCTC) and European Union (EU) legislation (e.g. Regulating tobacco product content and disclosure; Packaging and labelling of tobacco products; Tobacco advertising, promotion and sponsorship, tobacco industry interference in tobacco control policy, etc.). **Results:** Considering the analysis of effective policy characteristics for preventing tobacco use among young people, as outlined by the WHO and the EU, it is evident that Georgia's tobacco control legislation has significant gaps. Youth prevention policies addressing these products are relatively weak. The current legislation does not include restrictions on marketing of novel tobacco products emphasizing flavors, nor does it include restrictions or limitations on using flavorings/additives in any type of tobacco. Only the concentration of emitted substances in cigarettes and amount of nicotine in e-cigarette liquid is limited. However, compliance with these requirements has never been assessed; There is no local laboratory that tests any kind of tobacco product and no samples have ever been sent to any laboratory abroad. ENNDS represent a particular policy challenge, as they are not considered as tobacco products, and no tobacco control legislative requirements apply to them. Tobacco industry interference with Georgia's tobacco legislation has also been documented to be high; Thus, it is likely that introduction of the control policies on novel product will be met with great resistance, especially since no research has yet been conducted recent years to reveal rates of novel tobacco products use by youth. **Conclusions:** This study provides the first assessment regarding how Georgia has responded to the growing popularity of novel tobacco products, such as e-cigarettes and HTPs, indicating that its tobacco control legislation has mainly addressed traditional tobacco products but largely neglected these novel products. The tobacco industry has taken advantage of the policy loopholes, and Georgia has become a favorable market for the novel tobacco product industry in recent years. Current findings provide evidence for decision-makers to inform the development of effective regulation and enforcement mechanism of flavored novel tobacco products, as gaps in the current regulations will likely will lead to increased use, particularly among youth.

Keywords: Novel tobacco products, flavorings, tobacco control policy.

Citation: Tamar Abuladze Lela Sturua, George Bakhturidze, Carla J. Berg. Challenges of the Novel Flavored Tobacco Products Control Policy in Georgia Considering the European Context – Documentary Research and a Comparative Analysis. Health Policy, Economics and Sociology, 2023; 7 (3).

შესავალი

არაერთი სამეცნიერო და სამართლებრივი მტკიცებულებების გათვალისწინებით, მსოფლიო საზოგადოებამ აღიარა, რომ თამბაქოს ეპიდემია არის ერთ-ერთი ყველაზე დიდი

საფრთხე საზოგადოებრივი ჯანმრთელობისთვის. თამბაქოს მოხმარება გულ-სისხლძარღვთა და რესპირატორული დაავადებების, 20-ზე მეტი სხვადასხვა ტიპის ან ქვეტიპის კიბოს, და სხვა მრავალი დაავადების ძირითადი რისკ ფაქტორია (ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაცია (WHO), 2023). მსოფლიოში ყოველწლიურად 8 მილიონზე მეტი ადამიანი იღუპება თამბაქოს მოხმარებით, რომელთა შორის დაახლოებით 1,2 მილიონი ადამიანი მეორადი კვამლის ზემოქმედების მსხვერპლია (WHO, 2022). თამბაქოს მოხმარების მაღალი დონე არის საზოგადოებრივი ჯანდაცვის პოლიტიკის მნიშვნელოვანი გამოწვევა საქართველოშიც. მოსახლეობის 28,2% მწვეველია (49,5% მამაკაცი და 8,4% ქალი) (საქართველოს დაავადებათა კონტროლის და საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის ეროვნული ცენტრი (NCDC), 2020) და ქვეყანაში ყოველწლიურად 11 400 ადამიანი იღუპება თამბაქოსთან დაკავშირებული დაავადებებით (NCDC, 2018).

თამბაქოსთან დაკავშირებული სიკვდილიანობის უმეტესობა დაბალი და საშუალო შემოსავლის მქონე ქვეყნებში ფიქსირდება, რადგან სწორედ ეს ქვეყნები არიან ხშირად თამბაქოს ინდუსტრიის ინტენსიური ჩარევისა და მარკეტინგის სამიზნე (WHO, 2023). თამბაქოს ინდუსტრია მზარდი და მუდმივად განვითარებადი ინდუსტრიაა, რომელიც მსოფლიოში დაგროვილი მეცნიერული მტკიცებულებების და საზოგადოების ცნობიერების დონის ზრდის კვალდაკვალ, მოდიფიცირებას უკეთებს თამბაქოს ტრადიციულ (როგორცაა ფილტრიანი და უფილტრო სიგარეტი) ნაწარმებს და ქმნის კონკრეტულ პირთა წრეზე მორგებულ პროდუქტს, წარმოაჩენს მას „ნაკლებად მავნელ“ ან თამბაქოზე თავის დანებების საშუალებად და ამ გზით ფებს იკიდებს ბავშვებსა და ახალგაზრდა მომხმარებლებში (Brandt A. M. 2012).

ევროკავშირის (EU) თამბაქოს ნაწარმის დირექტივის (TPD) (2014/40/EU) მიხედვით, „თამბაქოს ახალი ნაწარმი“ განიმარტება, როგორც *„თამბაქოს ნაწარმი, რომელიც არ განეკუთვნება არცერთ შემდეგ კატეგორიას: სიგარეტი, შესახვევი თუთუნის, საჩიბუხე თამბაქო, ჩილიმის თამბაქო, სიგარა, სიგარილა, დასაღეჭი თამბაქო, შესასუნთქი თამბაქო ან საწუწნი თამბაქო და ბაზარზე განთავსებულია 2014 წლის 19 მაისის შემდეგ“* (TPD, მუხლი 2.14). თამბაქოს ახალი ნაწარმის მაგალითებია ელექტრონული სიგარეტი და გასახურებელი თამბაქო (HTP), რომელთა პოპულარობა სულ უფრო იზრდება როგორც მსოფლიოში, ასევე საქართველოში.

ელექტრონული სიგარეტი, რომელიც ჩვეულებრივ მოიხსენიება როგორც ნიკოტინის მიწოდების ელექტრონულ სისტემა (ENDS) ან/და უნიკოტინო ელექტრონული მიწოდების სისტემა (ENNDS), არის მოწყობილობა, რომელიც ათბობს სითხეს მომხმარებლის შესასუნთქად განკუთვნილი აეროზოლის შესაქმნელად. (European Network for Smoking and Tobacco Prevention (ENSP), 2019). ელექტრონული სიგარეტი შეიძლება იყოს მოცემული ერთჯერადი ან მრავალჯერადი გამოყენების რეზერვუარის და კაფსულის მეშვეობით, ან დასამუხტი ერთჯერადი მოხმარების კარტრიჯებით. ეს პროდუქტი შეიძლება შეიცავდეს ან არ შეიცავდეს ნიკოტინს. ელექტრონული სიგარეტის სითხის ძირითადი შემადგენელი კომპონენტებია პროპილენგლიკოლი, გლიცერინით ან მის გარეშე. იგი ასევე, როგორც წესი, შეიცავს არომატიზატორებს (ENSP, 2019).

არომატიზატორების შემცველია გასახურებელი თამბაქოც. ბოლო წლებში, თამბაქოს ინდუსტრიის გავლენით გასახურებელი თამბაქოს პროდუქტებისადმი ინტერესი ჩამოყალიბდა იმ წარმოდგენით, რომ ისინი შემცირებული ზიანის მქონე პროდუქტებია

ან/და ესაა პროდუქტები, რომლებსაც შეუძლიათ დაეხმარონ ადამიანებს თავი დაანებონ ტრადიციული თამბაქოს (როგორცაა სიგარეტი) მოწევას (forbes.ge, 09.10.2023), თუმცა, გასახურებელი თამბაქო, ისევე როგორც ყველა სხვა სახის თამბაქოს პროდუქტი, არსებითად ტოქსიკურია და შეიცავს კანცეროგენებს (WHO, 2022).

გასულ წლებში საქართველომ ჩაატარა რამდენიმე წარმომადგენლობითი კვლევა თამბაქოს მოხმარების თაობაზე (არაგადამდებ დაავადებათა რისკ ფაქტორების კვლევა STEPS 2010 და 2016; ალკოჰოლის, თამბაქოსა და სხვა ნარკოტიკის მოხმარების შემსწავლელი ევროპის სასკოლო კვლევა (ESPAD) 2015 და 2019; Tobacco National Survey 2019; ტაქსებში მოწვევის აკრძალვის მხარდაჭერის კვლევა 2020). ESPAD 2019-ის მიხედვით, 15-16 წლის მოსწავლეების 33%-ს ერთხელ მაინც გამოუყენებია ელექტრონული სიგარეტი (ბიჭების 43%, გოგონების 25%), რაც მნიშვნელოვნად გაზრდილია 2015 წელთან შედარებით. 2015 წელს 15-16 წლის მოსწავლეების წილი ვინც სიცოცხლეში ერთხელ მაინც ეწეოდა ელექტრო სიგარეტს, იყო 13% (16% ბიჭებში, 13% გოგონებში) (ESPAD Georgia 2015). რაც შეეხება HTP-ებს, ამ პროდუქტის გაყიდვა საქართველოს ბაზარზე ოფიციალურად დაიწყო 2020 წელს (კომპანია ფილიპ მორისის ოფიციალური განცხადება, Forbes.ge, 24.07.2020), თუმცა 2019 წელს ჩატარებული კვლევა, რომელიც პირველად მოიცავდა კითხვებს ამ პროდუქტის გამოყენების შესახებ, აჩვენებს, რომ გასახურებელი თამბაქოს პროდუქტების შესახებ არა მხოლოდ იცოდნენ ახალგაზრდებმა, არამედ, იგი ხელმისაწვდომიც იყო გამოსაყენებლად მათთვის ჯერ კიდევ 2019 წელს. 2019 წლის კვლევის შედეგები აჩვენებს, რომ საქართველოში 15-16 წლის მოსწავლეების დაახლოებით 8%-ს ოდესმე უცდია HTP-ები, ხოლო 3%-მა აღნიშნა HTP-ის გამოყენება ბოლო 30 დღის განმავლობაში, 2019 წელს (ESPAD Georgia, 2019).

რა მიზეზები შეიძლება იდგას ამ მაჩვენებლების უკან? თამბაქოს მოხმარების დაწყება სხვადასხვა მიზეზით შეიძლება იყოს გამოწვეული - არსებობს სოციალური ფაქტორი, ოჯახის წევრების და მეგობრების გავლენა და სხვა (Centers for Disease Control and Prevention (US), 2012.). თუმცა მათგან ყველაზე ძლიერი ფაქტორი მარკეტინგია, რომელიც თამბაქოს ახალი პროდუქტების შემთხვევაში ხშირად არომარტიზატორების საშუალებით მიიღწევა. არომარტიზატორების გამოყენება თამბაქოს ნაწარმებში თამბაქოს ინდუსტრიის ცნობილი სტრატეგიაა, რომლის მიზანია გაზარდოს მისი პროდუქციის მიმზიდველობა ახალგაზრდებისთვის და არამწვევლებისთვის, შეამციროს თამბაქოს ნაწარმის მოწვევის სიმძაფრე, ასევე შექმნას მცდარი შთაბეჭდილება, რომ თითქოს ეს პროდუქტები არის ნაკლებად მავნე (Krishnan-Sarin, S, 2019).

მიუხედავად იმ ძალისხმევისა, რაც თამბაქოს კონტროლის გაძლიერებისთვის იქნა გაწეული საქართველოში, განსაკუთრებით 2017 წლის შემდეგ, როდესაც საქართველოს პარლამენტმა მიიღო „ახალი თაობის“ თამბაქოს კონტროლის კანონმდებლობა (კანონპროექტი N07-3/592/8, parliament.ge), თამბაქოს კონტროლის შესახებ საქართველოს კანონი და მისი ქვემდებარე ნორმატიული აქტები კვლავ შეიცავს გარკვეულ პრობლემურ საკითხებს, განსაკუთრებით თამბაქოს ახალი ნაწარმების კონტროლის კუთხით, რაც სავარაუდოდ განაპირობებს თამბაქოს მოხმარების და მეორადი კვამლის ზემოქმედების მაღალ მაჩვენებელს მთელი ქვეყნის მასშტაბით.

მიუხედავად იმისა, რომ არომარტიზირებული თამბაქოს ახალი ნაწარმი ფართოდ არის ხელმისაწვდომი საქართველოს ბაზარზე და სავაჭრო ობიექტებში, ასევე, იმის

მიუხედავად, რომ შეინიშნება ახალგაზრდებში ამ ნაწარმების მოხმარების ზრდის ტენდენცია, საქართველოში 2019 წლის შემდეგ არ ჩატარებულა რაიმე კვლევა, ან კვლევები, რომლებიც აჩვენებდა ზემოხსენებულ გავლენას ან გამოავლენდა ამ საკითხებთან დაკავშირებული პოლიტიკის გამოწვევებს საქართველოში. აღნიშნული მონაცემების ნაკლებობა მნიშვნელოვანი გამოწვევაა გადაწყვეტილების მიმღებებისთვის, რადგან ამის გარეშე ისინი არ ჩქარობენ ინფორმირებული გადაწყვეტილებების მიღებას და არსებული პოლიტიკის გაძლიერებას თამბაქოს ახალი პროდუქტების კონტროლის მხრივ. ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის (WHO FCTC) ხელმოწერითა და რატიფიცირებით, 183-მა ქვეყანამ (2023 წლის დეკემბრის მდგომარეობით) აღიარა ფართომასშტაბიანი საერთაშორისო თანამშრომლობის განვითარების და ყველა ქვეყნის მონაწილეობის საჭიროება საერთაშორისო დონეზე თამბაქოს ეპიდემიის წინააღმდეგ ეფექტური და ყოვლისმომცველი რეაგირების ზომების გატარებისთვის (fctc.who.int). კონვენცია მოიცავს თამბაქოს კონტროლის სხვადასხვა ღონისძიებებს, რომელიც საქართველოს მიერ ტრადიციულ თამბაქოსთან მიმართებით თითქმის სრულად არის განხორციელებული (WHO, 2023 Global Progress Report), მაგრამ რამდენად არის ეს ზომები თამბაქოს ახალი ნაწარმების მზარდი პოპულარობის საპასუხოდ გამოსადეგი, საკვლევი საკითხია.

კვლევის მიზანი და საკვლევი კითხვები

ნაშრომის მიზანია საქართველოში მოქმედი არომატიზირებული თამბაქოს ახალი პროდუქტების კონტროლის პოლიტიკის პრობლემის და მისი აქტუალობის წარმოჩენა ახალგაზრდებში თამბაქოს მოხმარების პრევენციის მხრივ. ასევე, არსებული გამოწვევების გამოვლენა ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის და ევროკავშირის მიდგომებზე ფოკუსირებით, რათა ნაშრომი გამოსადეგი იყოს არა მხოლოდ დაინტერესებული პირებისთვის, არამედ პოლიტიკის შემქმნელებისთვისაც, რათა დაგეგმონ და განახორციელონ თამბაქოს ახალ ნაწარმებთან დაკავშირებული პოლიტიკა ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის და საქართველოსა და ევროკავშირის შორის დადებული ასოცირების შეთანხმების საფუძველზე, ევროკავშირის რეგულირების შესაბამისად.

მეთოდოლოგია

წინამდებარე ნაშრომი დოკუმენტური და აღწერითი სამართლებრივი კვლევის საფუძველზე მიმოიხილავს არომატიზირებული თამბაქოს ახალი ნაწარმების კონტროლის არსებულ პოლიტიკას საქართველოში, ასევე, შედარებითი ანალიზის და პოლიტიკის კვლევის მეთოდოლოგიის საშუალებით ადარებს მას ევროპულ მიდგომებთან და აიდენტიფიცირებს მთავარ გამოწვევებს, რაც არომატიზირებული თამბაქოს ახალი ნაწარმების კონტროლის და შესაბამისად, საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დაცვის კუთხით არსებობს ქვეყანაში.

კერძოდ, ნაშრომი მიმოიხილავს ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის, ევროკავშირის და საქართველოს მიდგომებს. აანალიზებს სახელმწიფო სტრუქტურებიდან მიღებულ ოფიციალურ ინფორმაციებს და საქართველოს თამბაქოს კონტროლის კანონმდებლობას, რათა გამოიკვეთოს, რამდენად მნიშვნელოვანი წილი უჭირავს

საქართველოს ბაზარზე თამბაქოს ახალ პროდუქტებს, რა სამართლებრივ ჩარჩოში ექცევა არომატიზებული თამბაქოს ახალი პროდუქტები და რამდენად შესაბამისია იგი ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის და ევროკავშირის თამბაქოს პროდუქტების დირექტივებით განსაზღვრულ ქვემოთ მოცემულ ზომებთან (იხ. ცხრილი 1).

ლიტერატურის მიმოხილვა

ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის პოლიტიკა თამბაქოს ახალი ნაწარმების კონტროლის კუთხით

თამბაქოს კონტროლის საკითხებთან მიმართებით, ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის სამოქმედო ერთ-ერთი მთავარი ჩარჩო დოკუმენტი თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციაა (WHO, FCTC), რომელიც ჯანდაცვის მსოფლიო ასამბლეის ორმოცდამეთექვსმეტე სხდომის მიერ, 2003 წელს იქნა მიღებული (fctc.who.int/) და საქართველოსთვის მისი დებულებები სავალდებულოა შესასრულებლად 2006 წლიდან (matsne.gove.ge, 05.06.2006).

ჩარჩო კონვენცია, აღიარებს რა თამბაქოს მავნე ზეგავლენას და გლობალურ პრობლემად მიიჩნევს მსოფლიოში მიმდინარე თამბაქოს ეპიდემიას, განმარტავს, რომ თამბაქოს ნაწარმი არის პროდუქცია, რომლის ნედლეულად მთლიანად ან ნაწილობრივ გამოყენებულია თამბაქოს ფოთლები, და რომელიც დამზადებულია მოწვევის, დაღეჭვის, წუწვნის ან შესუნთქვის მიზნით (WHO FCTC, მუხლი 1(f)). აღნიშნულიდან გამომდინარე, პირველი დავა, რაც წარმოიშვება ხოლმე თამბაქოს ინდუსტრიას, ჩარჩო კონვენციის წევრი სახლემწიფოების წარმომადგენლებსა და დარგის ექსპერტებს შორის, არის ის, თუ რამდენად ექცევა თამბაქოს ახალი, არომატიზირებული პროდუქტები ჩარჩო კონვენციის რეგულირების სფეროში.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, თამბაქოს ახალი პროდუქტები ზოგიერთ შემთხვევაში საერთოდ არ შეიცავენ ნიკოტინს ან თამბაქოს ფოთლებს. გამომდინარე აქედან, ჩარჩო კონვენციის ნორმის სიტყვა-სიტყვითი განმარტების საფუძველზე, ეს პროდუქტები ტრადიციული გაგებით „თამბაქოს ნაწარმებში“ არ შედის. ამის მიზეზი სავარაუდოდ არის დროის სხვაობა კონვენციის მიღებასა და თამბაქოს ახალი პროდუქტების ბაზარზე გამოჩენას შორის, თუმცა დღესდღეობით ამ კითხვაზე პასუხი გაცემულია კონვენციის მხარეთა კონფერენციის გადაწყვეტილებების და რეკომენდაციების საშუალებით. 2014 წლის 13–18 ოქტომბერს, მოსკოვში გამართულ მხარეთა კონფერენციის მეექვსე სესიაზე ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციამ FCTC/COP6(9) გადაწყვეტილებით მოუწოდა მხარეებს, ადამიანის ჯანმრთელობის დაცვის მაღალი დონის გათვალისწინებით, აკრძალონ ან დაარეგულირონ ნიკოტინიანი ან უნიკოტინო ელექტრონული სიგარეტები, როგორც თამბაქოს პროდუქტები, სამკურნალო პროდუქტები, სამომხმარებლო, ან სხვა კატეგორიის პროდუქტები. რაც შეეხება გასახურებელ თამბაქოს, ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციამ 2018 წლის მაისის თვის საინფორმაციო ფურცელში განმარტა, რომ „*გასახურებელი თამბაქო ქმნის ნიკოტინის და სხვა ქიმიკატების შემცველ აეროზოლებს, რომლებსაც მომხმარებლები პირით ისუნთქავენ. ეს პროდუქტი შეიცავს ნარკოტიულ ნივთიერებას - ნიკოტინს (რომელსაც შეიცავს თამბაქო), და იწვევს დამოკიდებულებას. ისინი ასევე შეიცავს არათამბაქოს დანამატებს და ხშირად*

არომატიზირებულია. გასახურებელი თამბაქოს მოხმარება გავს ტრადიციული სიგარეტის მოწევის ქცევას.“ ამის გათვალისწინებით, ჩარჩო კონვენციის მხარეთა კონფერენციის მე-8 სესიაზე, FCTC/COP8(22) 2018 წლის 6 ოქტომბრის გადაწყვეტილების პრემბულაში, ჩარჩო კონვენციის მხარეებმა აღიარეს, რომ „*გახურებული თამბაქოს ნაწარმი არის თამბაქოს ნაწარმი და, შესაბამისად, ექვევა ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის რეგულირების სფეროში*“.

ჩარჩო კონვენციის რეგულირების სფერო მოიცავს ისეთ ზომებს, როგორცაა თამბაქოზე გადასახადების დადგენა, მეორადი კვამლის ზემოქმედებისგან საზოგადოების დაცვა, თამბაქოს ნაწარმის შემადგენლობის რეგულირება, მის შესახებ ინფორმაციის შეგროვება და გამჟღავნება, თამბაქოს ნაწარმის შეფუთვა და მარკირება, თამბაქოს რეკლამირების, პოპულარიზაციის და სპონსორობის აკრძალვა, და სხვა (WHO FCTC).

არომატიზებული თამბაქოს ახალი ნაწარმების რეგულირება თამბაქოს ნაწარმის შემადგენლობის რეგულირების და ამ შემადგენლობის შესახებ ინფორმაციის გამჟღავნების ზომებიდან გამომდინარეობს. ასევე, გარკვეულწილად, იგი გამომდინარეობს თამბაქოს ნაწარმის რეკლამისა და პოპულარიზაციის აკრძალვის ნორმიდან. ზემოაღნიშნული ნორმების განხორციელების სახელმძღვანელოში მითითებულია, რომ „*საზოგადოებრივი ჯანდაცვის თვალსაზრისით, არ არსებობს გამართლება ისეთი ინგრედიენტების გამოყენების ნებართვისთვის, როგორცაა არომატიზატორები, რომლებიც ხელს უწყობენ თამბაქოს ნაწარმის მიმზიდველობას*“ (WHO, 2017). თამბაქოს ნაწარმი ჩვეულებრივ მზადდება მიმზიდველი არომატებით, რათა წახალისონ ამ პროდუქტების გამოყენება. გამომდინარე აღნიშნულიდან, ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაცია ჩარჩო კონვენციის წევრი ქვეყნებისთვის ხაზს უსვამს, რომ მათ „*უნდა დაარეგულირონ, აკრძალონ ან შეზღუდონ ის ინგრედიენტები, რომლებიც შეიძლება გამოყენებულ იქნას თამბაქოს ნაწარმის გემოს გასაუმჯობესებლად. ინგრედიენტები, რომლებიც შეუცვლელია თამბაქოს ნაწარმის წარმოებისთვის და არ არის დაკავშირებული მიმზიდველობასთან, უნდა ექვემდებარებოდეს რეგულირებას ეროვნული კანონმდებლობის შესაბამისად*“ (WHO, 2017).

გარდა ამისა, თამბაქოს ნაწარმში არომატიზატორების გამოყენება ექვევა თამბაქოს რეკლამისა და პოპულარიზაციის განმარტების ქვეშ, რადგან აღნიშნული ჩარჩო კონვენციის გაგებით ნიშნავს ნებისმიერი სახის კომერციული ინფორმაციის ან რეკომენდაციის მიწოდებას ან ღონისძიების გატარებას, რომლის მიზანია ან რომელსაც შედეგად მოჰყვება, ან სავარაუდოა, რომ შედეგად მოჰყვებს თამბაქოს ნაწარმის ან მისი მოხმარების ხელშეწყობა პირდაპირი ან არაპირდაპირი გზით (WHO FCTC, მუხლი 1(c)). ამგვარად, ჩარჩო კონვენციის გაგებით, არომატიზატორები რეკლამირების და პოპულარიზაციის ფორმაა, ქვეყნები კი, ამავე კონვენციის საფუძველზე, ვალდებული არიან აკრძალონ თამბაქოს რეკლამირებისა და სპონსორობის ყველა ფორმა, რომელიც უზრუნველყოფს თამბაქოს ნაწარმის პოპულარიზაციას ყალბი, შეცდომაში შემყვანი ან არასწორი წარმოდგენის შემქმნელი ინფორმაციის გავრცელების გზით თამბაქოს ნაწარმისთვისების, ზემოქმედების ან გამოფრქვეული ნივთიერებების შესახებ WHO FCTC, მუხლი 13.4.(a)). არომატიზატორების გამოყენება არასწორ წარმოდგენას უქმნის მომხმარებელს. ისეთ „თითქოს ჯანმრთელ“ ინგრედიენტებზე ხაზგასმით, როგორცაა მენტოლი, ვანილი, სხვადასხვა ხილი, შოკოლადი და ა.შ, თამბაქოს ინდუსტრია ირიბად

მიანიშნებს მომხმარებელს ამ პროდუქტის ნაკლებ მავნებლობაზე, სთავაზობს გაუმჯობესებულ გემოს, და იზიდავს განსაკუთრებით ახალგაზრდა მომხმარებლებს, რომლებიც ამ პროდუქტში ნიკოტინის შემცველობის გამო, ხდებიან თამბაქოზე დამოკიდებულები (STOP a global tobacco industry watchdog, 2022).

ამ და სხვა მიზეზების გამო, ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაცია მხარეებს არ ზღუდავს გაატარონ ზომები, რომლებიც არ არის განსაზღვრული ჩარჩო კონვენციასა და მის ოქმებში. კონვენციაში განმარტებულია, რომ აღნიშნული დოკუმენტების არც ერთი პუნქტი არ შეუშლის ხელს რომელიმე მხარეს დაადგინოს უფრო მკაცრი მოთხოვნები იმ შემთხვევაში, თუ ისინი შეესაბამება ამ დოკუმენტებით და საერთაშორისო სამართლით გათვალისწინებულ დებულებებს (WHO FCTC, მუხლი 2.1).

არომატიზირებული თამბაქოს ახალი ნაწარმის რეგულირება ევროკავშირში

ევროკავშირის თამბაქოს პროდუქტების დირექტივა (TPD) 2014/40/EU, განსაზღვრავს თუ რას ნიშნავს „არომატიზატორი“ და „დამახასიათებელი არომატი“, და კრძალავს დამახასიათებელი არომატის მქონე სიგარეტის, შესახვევი თუთუნის (მუხლი 7.1). და 2022 წლიდან, უკვე გასახურებელი თამბაქოს ევროკავშირის ბაზარზე განთავსებას (DIRECTIVE (EU) 2022/2100, 29.06.2022). ასევე, ის კრძალავს სპეციფიკური დანამატების შემცველი თამბაქოს ნაწარმის ბაზარზე განთავსებას (მუხლი 7.6). აგრეთვე, იმ ნაწარმების განთავსებას, „რომელთა რომელიმე კომპონენტი, როგორცაა: ფილტრი, ქალაღი, შეფუთვა, კაფსულა ან ნებისმიერი სხვა ტექნიკური კომპონენტი, შეიცავს არომატიზატორებს, რომლებიც ცვლის თამბაქოს ნაწარმის სუნს ან გემოს ან კვამლის ინტენსივობას“ (მუხლი 7.7). ამრიგად, მიუხედავად იმისა, რომ დირექტივა არ აწესებს შეზღუდვას არომატიზირებული ელექტრონული სიგარეტის გაყიდვაზე, იგი ადგენს, შემდეგ: „წევრმა სახელმწიფოებმა უნდა უზრუნველყონ, რომ ნიკოტინის შემცველ სითხეში გამოყენებული იქნას მხოლოდ ინგრედიენტები, რომლებიც არ წარმოადგენენ ადამიანის ჯანმრთელობისთვის საფრთხეს გახურებულ ან გაუხურებელ ფორმაში“ (მუხლი 20.3.e). ასევე, ის მოუწოდებს მხარეებს, სამეცნიერო მტკიცებულებების საფუძველზე, „აკრძალონ ბაზარზე ისეთი თამბაქოს ნაწარმის განთავსება, რომელიც შეიცავს დანამატებს ისეთი რაოდენობით, რომელიც მნიშვნელოვნად ან გაზომვად დონეზე ზრდის თამბაქოს ნაწარმის ტოქსიკურ ან შეჩვევის გამომწვევ ზემოქმედებას ან მის კანცეროგენულ, მუტაგენურ ან რეპროდუქციული ტოქსიკურობის მახასიათებლებს“ (მუხლი 7.9). დირექტივაში აღნიშნულია, რომ ეს დირექტივა არ ახდენს ელექტრონული სიგარეტის ან ელექტრონული სიგარეტის რეზერვუარების ყველა ასპექტის ჰარმონიზებას. „არომატებთან დაკავშირებული წესების მიღებაზე პასუხისმგებლობა უნარჩუნდებათ წევრ სახელმწიფოებს. შეიძლება წევრი სახელმწიფოებისთვის მიზანშეწონილი იყოს არომატიზირებული თამბაქოს ნაწარმის ბაზარზე განთავსების დაშვების საკითხებზე მსჯელობა. ამ პროცესში, მათ უნდა გაითვალისწინონ ამ ნაწარმის შესაძლო მიმზიდველობა ახალგაზრდებისა და არამწეველებისთვის. ასეთი არომატიზირებული ნაწარმის ნებისმიერი აკრძალვა უნდა დასაბუთდეს და აღნიშნულთან დაკავშირებით წარდგენილ უნდა იქნეს შეტყობინება ევროპარლამენტისა და საბჭოს დირექტივის 98/34/EC შესაბამისად“ (პრეამბულის 47-ე მუხლი).

ამრიგად, დაშვებული იქნება თუ არა არომატიზირებული თამბაქოს ახალი ნაწარმი ქვეყანაში, წყდება ევროკავშირის ცალკეული წევრი ქვეყნის მიერ. ევროპის ქვეყნების უმეტესობა სრულად არ კრძალავს არომატიზირებულ თამბაქოს ახალ პროდუქტებს, რადგან მსოფლიოში ჯერ კიდევ არ არის საკმარისი სამეცნიერო მტკიცებულება ამგვარი ზომების მისაღებად. ასევე, ჯერ კიდევ ძლიერია თამბაქოს ინდუსტრიის ლობისტების გავლენა. თუმცა, ევროკავშირის ქვეყნებმა დირექტივის მიხედვით, აკრძალეს არომატიზირებული ტრადიციული თამბაქოს ნაწარმის, როგორცაა სიგარეტი, შესახვევი თუთუნი და ასევე, თამბაქოს ახალი ნაწარმის - გასახურებელი თამბაქოს ბაზარზე განთავსება. ცალკეულმა ქვეყანამ არომატიზატორების გამოყენება აკრძალა ელექტრონულ სიგარეტებშიც.

მაგალითად, 2023 წლის 1-ელი ივლისიდან ნიდერლანდების ბაზარზე აკრძალა არომატიზირებული ელექტრონული სიგარეტის განთავსება და ეს აკრძალვა მათ შორის მოიცავს წინასწარ შევსებული რეზერვუარების მქონე ელექტრო სიგარეტებსა და ერთჯერად ელექტრონულ სიგარეტებს. რაც შეეხება ევროპის სხვა ქვეყნებს, დიდმა ბრიტანეთმა 2020 წელს აკრძალა ელექტრონული სიგარეტის ბაზარზე განთავსება, რომელიც შეიცავს შემდეგ ინგრედიენტებს: საღებავები, კოფეინი და ტაურინი (gov.uk ,2022). რაც შეეხება გასახურებელი თამბაქოს ნაწარმებს, ევროკავშირის აღმასრულებელი მხარის ბოლო მოხსენებამ აჩვენა არომატიზირებული თამბაქოს ნაწარმის გაყიდვების მოცულობის 10%-იანი ზრდა 2018-2020 წლებში ევროკავშირის ხუთზე მეტ ქვეყანაში. მთლიანობაში, ევროკავშირში ამ პროდუქტებმა 2020 წელს გადააჭარბა თამბაქოს ნაწარმის მთლიანი გაყიდვების 2.5%-ს, სწორედ ამიტომ, 2022 წლის ივნისში, ევროკომისიამ მიიღო გადაწყვეტილება, აკრძალულიყო არომატიზირებული გასახურებელი თამბაქოს გაყიდვა ევროკავშირის ბაზარზე (DIRECTIVE (EU) 2022/2100, 19.06.2022). კომისიის თქმით, აკრძალვა ფარავს მხოლოდ გასახურებელ თამბაქოს, და გავლენას არ მოახდენს ელექტრონულ სიგარეტებზე ან სხვა, „ორთქლის“ პროდუქტებზე, რომლებიც შეიცავენ მხოლოდ ნიკოტინს და გამოიმუშავენ ორთქლს.

არომატიზირებული თამბაქოს ახალი ნაწარმების რეგულირება საქართველოში

მიუხედავად 2006 წელს თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის რატიფიცირებისა, საქართველომ მხოლოდ 2018 წლიდან დაიწყო კონვენციით გათვალისწინებული ზომების განხორციელება საკონმდებლო დონეზე (კანონპროექტი N07-3/592/8, parliament.ge). ამ დროიდან ამოქმედებული იქნა თამბაქოს კონტროლის „ახალი თაობის“ კანონმდებლობა, რომელმაც დაადგინა დახურულ შენობა-ნაგებობებში და საზოგადოებრივ ტრანსპორტში მოწვევის აკრძალვა, თამბაქოს ნაწარმის რეკლამის, პოპულარიზაციის და სპონსორობის აკრძალვა, თამბაქოს ნაწარმის შემადგენლობის შესახებ ინფორმაციის წარმოდგენის წესი და სხვა („თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონი. Matsne.gov.ge. 29.12.2010.).

ახალმა, „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონმა თამბაქოს ნაწარმი განმარტა იმგვარად, რომ იგი მოიცავს როგორც გასახურებელ თამბაქოს, ასევე ელექტრონულ სიგარეტს, თუმცა თამბაქოს ნაწარმად მიჩნევისთვის მნიშვნელოვანი კომპონენტია ნიკოტინის არსებობა, რის გამოც, უნიკოტინო ელექტრონული სიგარეტები საქართველოს თამბაქოს კონტროლის კანონმდებლობის სფეროში ვერ ექცევა.

გასახურებელი თამბაქო საქართველოს ბაზარზე ლეგალურად 2020 წლის ივლისიდან გამოჩნდა და მისი იმპორტის რაოდენობას მზარდი ტენდენცია აქვს. თუ 2020 წელს იმპორტირებული გასახურებელი თამბაქოს რაოდენობა 4 509 500,0 იყო, 2021 წელს ეს ციფრი 16 093 500,0-მდე გაიზარდა, ხოლო 2022 წელს შეადგენდა 13 762 156,0-ს (საქართველოს შემოსავლების სამსახური, 2023). მზარდი ტენდენცია შეინიშნება მრავალჯერადი გამოყენების ელექტრონულ სიგარეტებზეც. ამ პროდუქტის იმპორტის რაოდენობა 2020 წელს შეადგენდა 54 978,4-ს, შემდეგ წელს 2 379 270,4-ს, ხოლო 2022 წელს 12 054 145,9 იყო (შემოსავლების სამსახური, 2023).

პროდუქტის მზარდი ტენდენცია მიანიშნებს, რომ საქართველოს ბაზარი ამ პროდუქტებისთვის მიმზიდველია. რა შეიძლება იყოს ამის მიზეზი? ნაშრომის შემდეგი ნაწილი ცხრილი 1-ის საშუალებით აღწერს თამბაქოს ახალ ნაწარმებთან მიმართებით არსებულ პოლიტიკას სამი მიმართულებით, როგორცაა გასახურებელი თამბაქოს, ნიკოტინის შემცველი ელექტრონული სიგარეტის და უნიკოტინო ელექტრონული სიგარეტის კონტროლის ღონისძიებები.

ცხრილი 1: ქართული პოლიტიკის თავისებურებების შედარება თამბაქოს კონტროლის მსოფლიო ორგანიზაციის ჩარჩო კონვენციაში და ევროკავშირის კანონმდებლობაში ასახული, თამბაქოს ახალი პროდუქტების მარეგულირებელ ძირითად ზომებთან

ზომა/ღონისძიება	გასახურებელი თამბაქო (HTP)	ნიკოტინის მიწოდების ელექტრონულ სისტემა (ENDS)	უნიკოტინო ელექტრონული მიწოდების სისტემა (ENNDS)	დამატებითი შენიშვნა საქართველოში არსებული პოლიტიკის სტატუსთან დაკავშირებით
ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციით გათვალისწინებული ზომები				
მუხლი 6 და 7 მოთხოვნის შემცირება სატარიფო და არასატარიფო ზომები თამბაქოზე მოთხოვნის შესამცირებლად	✓	✓	✓	მიუხედავად არსებული სატარიფო ზომებისა, აქციზური განაკვეთი ამ პროდუქტებისთვის კვლავ რჩება თამბაქოს ტრადიციულ ნაწარმებთან შედარებით საგრძნობლად დაბალი.
მუხლი 8 პასიური მწვევლობა თითოეული მოქალაქის დაცვა თამბაქოს მეორადი კვამლის	✓	✓	X	იმის გამო, რომ უნიკოტინო ელექტრონული სიგარეტი არ ექცევა თამბაქოს პროდუქტების განმარტების ქვეშ, მისი მოხმარების ამკრძალავ ნორმას თამბაქოს

<p>ზემოქმედებისგან სამუშაო ადგილებზე, დახურულ საზ. შენობებსა და საზ. ტრანსპორტში</p>				<p>კონტროლის ქართული კანონმდებლობა არ მოიცავს.</p>
<p>მუხლი 9 და 10 პროდუქტების შემცველობის რეგულირება თამბაქოს პროდუქტების შემადგენლობის შესახებ ანგარიშგება და ზღვრულად დასაშვები ნორმები</p>	✓	✓	X	<p>თამბაქოს ნაწარმის მწარმოებლები და იმპორტიორები ვალდებული არიან წარმოადგინონ ინფორმაცია მ/შ თამბაქოს ახალი ნაწარმების შემადგენლობის შესახებ დაავადებათა კონტროლის ცენტრში პროდუქტის ბაზარზე განთავსებამდე არაუგვიანეს 3 თვისა, თუმცა აღნიშნული ინფორმაცია ლაბორატორიის არარსებობის გამო ვერ მოწმდება. ამასთან, ვერ დგინდება პროდუქტის ბაზარზე განთავსების მომენტი, შესაბამისად, ვადის გადაცილებით ინფორმაციის წარმოდგენის, ან მისი სრულად წარმოუდგენლობის შემთხვევაში პირთა სანქცირება ვერ ხდება.</p>
<p>მუხლი 11 თამბაქოს პროდუქტის შეფუთვა და მარკირება სამედიცინო გაფრთხილებები, შეცდომაში შემყვანი წარწერების აკრძალვა</p>	✓	✓	X	<p>გასახურებელი თამბაქოც და ელექტრონული სიგარეტიც, ტრადიციული სიგარეტებისგან განსხვავებით, შეფუთვის სტანდარტებიდან გამონაკლისებით სარგებლობს. გასახურებელი თამბაქოს შეფუთვაზე სავალდებულოა მხოლოდ ტექსტობრივი სამედიცინო</p>

				გაფრთხილების დატანა, ხოლო ელექტრონული სიგარეტისთვის სავალდებულოა მხოლოდ საინფორმაციო ფურცლის მოთავსება პროდუქტის კოლოფში. აღნიშნული ვალდებულებებისგან სრულად თავისუფალია უნიკოტინო ელექტრონული სიგარეტის მწარმოებელი/იმპორტიორი.
მუხლი 13 თამბაქოს რეკლამირება, პოპულარიზაცია და სპონსორობა რეკლამის სრულყოფილი აკრძალვა, გარდა კონსტიტუციით დადგენილი საგამონაკლისო შემთხვევებისა	✓	✓	X	რეკლამისა და პოპულარიზაციის ფორმად არ განიხილება არომატების გამოყენება ან მათზე მითითება ახალი პროდუქტების შეფუთვაზე.
მუხლი 16 არასრულწლოვანთა დაცვა არასრულწლოვნებზე მიყიდვის აკრძალვისთვის საჭირო ქმედებები	✓	✓	X	
ევროკავშირის თამბაქოს კონტროლის დირექტივებით გათვალისწინებული დამატებითი ზომები				
ტერმინების - „არომატიზატორი“ და „დამახასიათებელი არომატი“ განმარტება	X	X	X	
დამახასიათებელი არომატის მქონე პროდუქტების აკრძალვა ბაზარზე	X	X	X	ქართული კანონმდებლობა არა თუ თამბაქოს ახალ პროდუქტებისთვის, არამედ, ტრადიციული

				სიგარეტებისთვისაც არ ადგენს არომატიზატორების გამოყენების შეზღუდვას
--	--	--	--	--

* ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენცია (25.05.2003)

* ევროპარლამენტისა და საბჭოს დირექტივა 2014/40/EU (03.04.2014)

* ევროკომისიის 2022/2100 დირექტივა (29.06.2022)

შედეგები, დისკუსია

საქართველოს თამბაქოს კონტროლის კანონმდებლობა შეიცავს ბევრ ხარვეზს თამბაქოს ახალი ნაწარმის რეგულირების კუთხით და ახალგაზრდების მიერ ამ პროდუქტების გამოყენების პრევენციის პოლიტიკა შედარებით სუსტია. მიუხედავად იმისა, რომ 2017 წლიდან 2021 წლამდე მკაცრი პოლიტიკის შედეგად ტრადიციული სიგარეტის მოხმარების ტენდენცია შემცირდა, საკანონმდებლო სივრცე არ აღმოჩნდა მზად ახალი თამბაქოს ნაწარმის გასაკონტროლებლად და სავარაუდოა, რომ გასახურებელი თამბაქოს, ასევე, უნიკოტინო და ნიკოტინის შემცველი ელექტრონული სიგარეტის მოხმარების მაჩვენებელი კვლავ გაიზრდება.

არც არომატიზირებული ტრადიციული თამბაქოს ნაწარმი (*როგორცაა მაგალითად ფილტრიანი და უფილტრო სიგარეტი*) და არც არომატიზირებული თამბაქოს ახალი ნაწარმი არ არის სათანადოდ რეგულირებული საქართველოს კანონმდებლობით. თამბაქოს კონტროლის კანონმდებლობის თანახმად, არ არის აკრძალული თამბაქოს ნაწარმებში რაიმე სახის არომატიზატორებისა და დანამატების გამოყენება. ასევე, დადგენილი არ არის თამბაქოს ნაწარმში გამოყენებული დანამატების ზღვრული ოდენობები. კანონმდებლობა მხოლოდ აწესებს ფილტრიან და უფილტრო სიგარეტებში შემავალი ნიკოტინისა, კუპრისა და მხუთავი აირის კონცენტრაციის და ასევე, ელექტრონული სიგარეტის სითხეში ნიკოტინის კონცენტრაციის ლიმიტს. მიუხედავად ამ მოთხოვნებისა, აღსრულების მექანიზმი შეიცავს ბევრ ხარვეზს და არასოდეს მომხდარა იმის გადამოწმება, თუ რამდენად აკმაყოფილებს ამ მოთხოვნებს თამბაქოს ნაწარმის მწარმოებლები ან/და იმპორტიორები. ერთადერთი რეგულაცია, რომელიც დაკავშირებულია თამბაქოს ნაწარმში გამოყენებული ინგრედიენტების, არომატების და დანამატების კონტროლთან, არის ის, რომ „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონის თანახმად, თამბაქოს მწარმოებელი/იმპორტიორი ვალდებულია მის მიერ წარმოებული/იმპორტირებული ნაწარმის შემადგენლობის შესახებ ინფორმაცია წარუდგინოს დაავადებათა კონტროლისა და საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის ეროვნულ ცენტრს (NCDC) თამბაქოს ნაწარმის ბაზარზე განთავსებამდე მინიმუმ 3 თვით ადრე (თამბაქოს კონტროლის შესახებ საქართველოს კანონი. მუხლი 4.3. matsne.gov.ge. 29.12.2010). როგორც წესი, ეს ინფორმაცია უნდა შეიცავდეს მონაცემებს თამბაქოს ნაწარმში გამოყენებულ არომატიზატორებსა და დანამატებზე, მაგრამ, ხშირ შემთხვევაში, ინფორმაცია არასრულია ინფორმაციის მიწოდების მექანიზმის ხარვეზის გამო, ან არასწორია, რისი შემოწმებაც ქვეყანაში შესაბამისი ლაბორატორიის არარსებობის და სხვა ქვეყანაში ნიმუშების გაგზავნისთვის საჭირო რესურსების არქონის გამო შეუძლებელია.

ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის ჩარჩო კონვენციის განხორციელების სახელმძღვანელო წევრ სახელმწიფოებს ანიჭებს უფლებას, თამბაქოს ნაწარმის ეფექტური რეგულირების დანერგვისთვის დააკისრონ ხარჯები თავად თამბაქოს ინდუსტრიას (WHO, ჩარჩო კონვენციის მე-10 მუხლის განხორციელების სახელმძღვანელო), თუმცა გაანალიზებული პოლიტიკის დოკუმენტებიდან არ ჩანს აღნიშნულთან დაკავშირებული ინიციატივა არც წარსულში და არც ამჟამინდელი სტრატეგიისა თუ სამოქმედო დოკუმენტებში იკვეთება მისი სამომავლოდ განხორციელების საკითხი. გარდა ამისა, შეუძლებელია იმის კონტროლიც, წარადგინა თუ არა ინფორმაცია თამბაქოს ნაწარმის შემადგენლობის შესახებ ყველა თამბაქოს მწარმოებელმა და იმპორტიორმა, ვინაიდან პროდუქტის ბაზარზე განთავსების მომენტი ვერ დგინდება.

გარდა ამისა, პოლიტიკის მთავარი გამოწვევა არის უნიკოტინო ელექტრონული მიწოდების სისტემები (ე.წ. ელექტრონული სიგარეტი ნიკოტინის გარეშე). საქართველოში ეს არ ითვლება თამბაქოს ნაწარმად და მათზე არ ვრცელდება არც შემადგენლობის შესახებ ინფორმაციის წარმოდგენის ვალდებულება და არც თამბაქოს კონტროლის სხვა საკანონმდებლო მოთხოვნები (თამბაქოს კონტროლის შესახებ საქართველოს კანონი. მუხლი 3.“ა“ matsne.gov.ge. 29.12.2010). საქართველოს თამბაქოს კონტროლის 2021-2023 წლების სახელმწიფო სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა ამ საკითხებს პოლიტიკურ დღის წესრიგში არ აყენებს (matsne.gov.ge) და მომავალი წლების სამოქმედო გეგმა ჯერ არ არის დამტკიცებული. ქვეყანაში თამბაქოს კონტროლთან დაკავშირებული პოლიტიკის დაგეგმვის, მომზადებისა და განხორციელების პროცესში თამბაქოს ინდუსტრიის ჩარევის ინდექსის საგანგაშოდ მაღალი მაჩვენებლის გათვალისწინებით (*2023 წლის მონაცემებით, თამბაქოს ინდუსტრიის ჩარევის გლობალური ინდექსის მაჩვენებელი საქართველოსთვის არის 83, რაც შეფასებულ ქვეყნებს შორის ქვეყანას ბოლოდან მეხუთე ადგილზე აყენებს*) (globaltobaccoindex.org). სავარაუდოა, რომ არომატიზებული ახალი პროდუქტების კონტროლის პოლიტიკის დანერგვას დიდი წინააღმდეგობა შეხვდება, განსაკუთრებით იმის გამო, რომ ჯერ არ ჩატარებულა კვლევა ახალი პროდუქტების გამოყენების საგანგაშო მაღალი მაჩვენებლების დასადასტურებლად ახალგაზრდებში.

დასკვნა, რეკომენდაციები

წინამდებარე მიმოხლვამ აჩვენა, რომ საქართველოს მთავრობამ მიიღო ზომები თამბაქოს მოხმარების მაღალი მაჩვენებლის საპასუხოდ ბოლო წლებში, მაგრამ ის ძირითადად მიმართული იყო თამბაქოს ტრადიციულ პროდუქტებზე, ხოლო ახალი პროდუქტები, რომლებიც ძირითადად 2019-2020 წლიდან დამკვიდრდა ქართულ ბაზარზე, დარჩა მის ფარგლებს გარეთ. თამბაქოს ინდუსტრიამ კარგად ისარგებლა პოლიტიკის ხარვეზებით და საქართველო გახდა ხელსაყრელი ბაზარი თამბაქოს ახალი ნაწარმების ინდუსტრიისთვის ბოლო წლებში. ქვეყანას რეალურად არ აქვს პოლიტიკა თამბაქოს ნაწარმის შემადგენლობის და თამბაქოს ახალი ნაწარმის არომატების საშუალებით მარკეტინგის გასაკონტროლებლად. თამბაქოს ტრადიციული ნაწარმების შემადგენლობის კონტროლის კუთხითაც კი, არსებობს მნიშვნელოვანი პრობლემები აღსრულების ნაწილში.

წინამდებარე მიმოხილვა წარმოადგენს პირველ შეფასებას საქართველოში იმის შესახებ, თუ როგორ რეაგირებს ქვეყანა თამბაქოს ახალი პროდუქტების (ელექტრონული სიგარეტი, გასახურებელი თამბაქო) მზარდ პოპულარობაზე. მიმოხილვაში გამოვლენილი დასკვნები კარგი ინსტრუმენტია გადაწყვეტილების მიმღებებისთვის - შექმნან არომატიზირებული თამბაქოს ახალი ნაწარმის ეფექტური რეგულირება და მისი აღსრულების მექანიზმი საქართველოში. ამისათვის, რეკომენდაციის სახით, შეიძლება შვიდი შემდეგი მნიშვნელოვანი საკითხის გათვალისწინება:

1. თამბაქოს კონტროლის საკანონმდებლო ჩარჩოს ქვეშ უნდა მოექცეს უნიკოტინო ელექტრონული სიგარეტები და ყველა სხვა, ახალი, მცენარეული მოსაწევი საშუალება, რომელიც მისი მოხმარების წესით და ვიზუალურად არის თამბაქოს რომელიმე ნაწარმის იდენტური და ჩვეულებრივ იწარმოება თამბაქოს ინდუსტრიის მიერ;
2. დარეგულირებული უნდა იქნას თამბაქოს ნაწარმში არომატიზატორების და დანამატების გამოყენების საკითხი და არჩეული უნდა იქნას ორი გზიდან ერთი - ან საერთოდ აირძალოს არომატიზირებული თამბაქოს ახალი ნაწარმის ბაზარზე განთავსება, ან შეიზღუდოს არომატიზატორები მისი ჯანმრთელობაზე მავნე ზეგავლენის ხარისხის გათვალისწინებით;
3. მოიძებნოს რესურსი ადგილობრივ დონეზე თამბაქოს ნაწარმების ლაბორატორიული შემოწმებისთვის ან რეგიონული თანამშრომლობის საფუძველზე, ამავე მიზნით მოხდეს თანამშრომლობა უცხო ქვეყნის აკრედიტებულ ლაბორატორიებთან (შესაძლებელია განხილული იქნას რეგიონული ლაბორატორიის შექმნაც, რეგიონში არსებული ქვეყნების თანამშრომლობით);
4. აღსრულების პროცესის ხელშესაწყობად, გაძლიერდეს თანამშრომლობა საქართველოს ჯანდაცვის სამინისტროსა და ფინანსთა სამინისტროებს ან მათ დაქვემდებარებაში არსებულ საჯარო სამართლის პირებს (დაავადებათა კონტროლის და საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის ეროვნული ცენტრი და შემოსავლების სამსახური) შორის, რათა შესაძლებელი გახდეს თამბაქოს პროდუქტის ბაზარზე განთავსების მომენტის დადგენა და უზრუნველყოფილი იქნას თამბაქოს ინდუსტრიის მხრიდან თამბაქოს ნაწარმის შემადგენლობის შესახებ ინფორმაციის წარმოდგენის წესის შესრულების მონიტორინგი.
5. თამბაქოს ნაწარმის შეფუთვისა და ეტიკეტირების წესები სრულად გავრცელდეს თამბაქოს ახალ პროდუქტებზეც, გამონაკლისის გარეშე;
6. გათანაბრდეს საგადასახადო და სატარიფო ზომები თამბაქოს ყველა სახის ნაწარმებზე;
7. დროულად იქნას მიღებული ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის 5.3 მუხლის განმახორციელებელი ნორმატიული აქტი, რომელიც ზღუდავს თამბაქოს ინდუსტრიის ჩარევას თამბაქოს კონტროლის სახელმწიფო პოლიტიკის დაგეგმვისა და განხორციელების პროცესში;

გამოყენებული ლიტერატურა

- „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონი. (2010). <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1160150?publication=10> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- თამბაქოს კონტროლის სახელმწიფო სტრატეგია 2021-2025. <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/5192453?publication=0> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- თამბაქოს კონტროლის სამოქმედო გეგმა 2021-2023. <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/5192453?publication=0> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- კანონპროექტი „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, N07-3/592/8, <https://info.parliament.ge/#law-drafting/12109> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის ბრძანება №01-20/ნ. (01.05.2021). www.matsne.gov.ge (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- საქართველოს მთავრობის N150 დადგენილება საქართველოში სარეალიზაციოდ განკუთვნილი ფილტრიანი და უფილტრო სიგარეტებისგან გამოფრქვეული ნივთიერებების ზღვრულად დასაშვები ნორმების, მათი გაზომვის და რეგულირების წესების შესახებ. (06.03.2020). www.matsne.gov.ge (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- საინვესტიციო შემთხვევა, UNDP, NCDC. 2018;
- ტაქსებში მოწვევის აკრძალვის საზოგადოებრივი მხარდაჭერის კვლევა, NCDC. 2020;
- Brandt A. M. (2012). Inventing conflicts of interest: a history of tobacco industry tactics. American journal of public health, 102(1), 63–71. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2011.300292> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- Conference of the Parties to the WHO Framework Convention on Tobacco Control Sixth session Moscow, Russian Federation. (13–18.10.2014). Electronic nicotine delivery systems Report by WHO. <https://apps.who.int/gb/fctc/PDF/cop6/FCTC COP6 10Rev1-en.pdf> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- Conference of the Parties to the WHO Framework Convention on Tobacco Control Eighth session Geneva, Switzerland. (1–6.10.2018). Decision FCTC/COP8(22) Novel and emerging tobacco products. [https://fctc.who.int/publications/m/item/fctc-cop8\(22\)-novel-and-emerging-tobacco-products](https://fctc.who.int/publications/m/item/fctc-cop8(22)-novel-and-emerging-tobacco-products) (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- Directive 2014/40/EU of the European Parliament and of the Council (03.04.2014) https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AJOL_2014_127_R_0001 (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).

- Directive 2022/2100 of the European Commission. (29.06.2022). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32022L2100> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- European Network for Smoking Prevention. (2019). Emerging and Novel products factsheet. <https://ensp.network/wp-content/uploads/2019/08/Emerging-and-Novel-products-factsheet-2019.pdf> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- ESPAD Georgia. (2019). http://www.espad.org/sites/espad.org/files/2020.3878_EN_04.pdf Forbs.ge (24.07.2020) (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- Euronews. (29/06/2022) EU proposes ban on sale of flavored heated tobacco products. <https://www.euronews.com/my-europe/2022/06/29/vaping-eu-proposes-ban-on-sale-of-flavoured-heated-tobacco-products>; (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- European Commission (15.6.2022) REPORT FROM THE COMMISSION on the establishment of a substantial change of circumstances for heated tobacco products in line with Directive 2014/40/EU. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022DC0279&qid=1655456179686> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- Forbs.ge (09.10.2023) ინვესტიცია უკვამლო მომავლისთვის. <https://forbes.ge/philip-morris-georgia-launches-iqos-in-georgia/> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- GOV.UK (02.11.2022) E-cigarettes: regulations for consumer products <https://www.gov.uk/guidance/e-cigarettes-regulations-for-consumer-products> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- Krishnan-Sarin, S., O'Malley, S. S., Green, B. G., & Jordt, S. E. (2019). The science of flavour in tobacco products. World Health Organization technical report series, 1015, 125–142.
- Netherland Food and Consumer Product Safety Authority. (უთაროდ) Regulation of the State Secretary for Health, Welfare and Sport of 22 November 2022, reference 3456548-1038502-WJZ, amending the Tobacco and smoking products regulation to regulate flavors for e-cigarettes. <https://www.nvwa.nl/onderwerpen/vapes-en-e-sigaretten/verbod-op-vapes-met-een-smaakje> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- National Center for Chronic Disease Prevention and Health Promotion (US) Office on Smoking and Health. (2012). Preventing Tobacco Use Among Youth and Young Adults: A Report of the Surgeon General.. Chapter 4. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK99236/> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- Philip Morris Georgia Launches IQOS in Georgia <https://forbes.ge/philip-morris-georgia-launches-iqos-in-georgia/> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).

- STOP a global tobacco industry watchdog, 2022, Flavors (Including Menthol) in Tobacco Products. <https://exposetobacco.org/resource/menthol-flavors/> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- The Global Tobacco Industry Interference Index report, 2023, <https://globaltobaccoindex.org/report-summary> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- UN TobaccoControl, WHO, FCTC. (უთარილო). European Union: Ban on flavored tobacco product. <https://untobaccocontrol.org/impldb/european-union-ban-on-flavoured-tobacco-products/> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- World Health Organization. (2023). Tobacco Overview. https://www.who.int/health-topics/tobacco#tab=tab_1 (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- World Health Organization Framework Convention on Tobacco Control (WHO FCTC) (2005). <https://fctc.who.int/who-fctc/overview> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- World Health Organization. (31.07.2023). Key facts on tobacco. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/tobacco> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- World Health Organization. (2017) Partial guidelines Framework Convention on Tobacco Control Regulation of the contents of tobacco products and regulation of tobacco product disclosures for implementation articles 9 and 10. <file:///C:/Users/User/Downloads/partial-guidelines-for-implementation-article-9-10-en.pdf> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- World Health Organization, 2023 GLOBAL PROGRESS REPORT, 22.10.2023 <https://fctc.who.int/publications/m/item/2023-global-progress-report> (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).
- WHO. 2011. Guidelines for implementation Article 5.3, Article 8, Articles 9, and 10 Article 11, Article 12, Article 13, Article 14 of FCTC. https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/75218/9789241501316_eng.pdf (წვდომის თარიღი 2023 წლის 27 ოქტომბერი).